

[1959-1960], s. 110-129) ve Warren E. Gates'in "The Spread of Ibn Khaldun's Ideas on Climate and Culture" (*Journal of the History Ideas*, XXXIII [1967], s. 415-422); Osmanlı entelektüel hayatındaki yansımalarına dair Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun "Türkiye'de İbn Haldunizm" (60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı [İstanbul 1953], s. 153-164); Bernard Lewis'nin "Ibn Khaldun in Turkey" (*Studies on Turkish-Arab Relations*, III [1988], s. 107-110) ve Cornell Fleischer'in "Royal Authority, Dynastic, Cyclism and 'Ibn Khaldunism' in Sixteenth-Century Ottoman Letters" (*Ibn Khaldun and Islamic Ideology* [Leiden 1984], s. 46-68) başlıklı makaleleri zikredilebilir.

İlmî Toplantılar-Dergi Özel Sayıları. İbn Haldûn'un doğum ve ölüm yıldönümleri gibi vesileler dolayısıyla çeşitli ilmî toplantılar yapılmıştır. 2-6 Ocak 1962'de Kahire'de düzenlenen İbn Haldûn konulu sempozyumun bildirileri *A'mâlû mihricânî İbn Haldûn* (Kahire 1962), 1962'de Dârülbeyzâ'da yapılan sempozyumun bildirileri *A'mâlû mihricânî İbn Haldûn* (Rabat 1963) adıyla neşredilmiştir. 14-17 Şubat 1979'da Câmiatü Muhammed el-Hâmis Külliyyetü'l-âdâb'da düzenlenen İbn Haldûn paneli bildirileri *A'mâlû nedveti İbn Haldûn* (Rabat 1981). 14-18 Nisan 1980'de Tunus'ta yapılan ilmî toplantının bildirileri ise *İbn Haldûn ve'l-fikrû'l-'Arabîyyü'l-mu'âşır* (Tunus 1982) adıyla yayımlanmıştır. 3 Haziran 1982'de Martin Luther Üniversitesi'nde düzenlenen Geschichte, Sprachen und Kultur des Vorderen Orient adlı sempozyumun bildirileri de neşredilmiştir (*Ibn Haldun un seine Zeit* [ed. Dieter Sturm], Halle 1983). 1983'te Tunus'ta yapılan milletlerarası sempozyum bildirileri *Mecelletü't-Târîh*'te özel sayı olarak neşredilmiştir (Cezayir 1984). 24 Mart 1983'te Duke Üniversitesi'nde yapılan İbn Haldûn toplantısının bildirileri ise *Ibn Khaldun and Islamic Ideology* adıyla yayımlanmıştır (Leiden 1984). Bazı dergiler de çeşitli münasebetlerle İbn Haldûn özel sayısı hazırlamışlardır (*er-Rivâ'î*, XIII [Beyrut 1927]; *Mecelletü'l-Hadîs*, VI/9 [Halep 1932]; *el-Fikr*, VI [Tunus 1961]; *el-Moudjahid* [Cezayir, Aralık 1969]; *el-Mecelletü'l-'Arabîyye li's-şekâfe*, I/1 [1401/1981]; *Bilim ve Ütopya*, sy. 57 [Mart 1999]).

Literal Çalışmalar. İbn Haldûn hakkındaki yapılan literal çalışmaların en kapsamlı ve sistematik olanı, Azîz el-Azme'nin *Ibn Khaldûn in Modern Scholarship* adlı

eserinin sonuna eklediği (London 1981, s. 229-318) konularına göre tasnif edilmiş İbn Haldûn bibliyografyasıdır. Burada 1979 yılına kadar yayımlanmış eserlerin büyük kısmı yer almaktadır. Abdullah Topçuoğlu'nun "İbn Haldûn Üzerine Bir Bibliyografya Çalışması" (*Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, sy. 2 [1983], s. 199-241) adlı makalesi de oldukça kapsamlıdır. Daha eski olmakla birlikte Henri Pérès'nin, "Essai de bibliographie sur La vie et l'œuvre d'Ibn Haldoun" (*Studi orientalistici in onore di Giorgio Levi Della Vida*, II [Rome 1956], s. 308-329) ve Walter Joseph Fischel'in "Selected Bibliography of Ibn Khaldun" (*The Muqaddima an Introduction to History* ile [İng. trc. Franz Rosenthal, Princeton 1958, III, 485-512] "Ibn Khalduniana" (*Ibn Khaldun in Egypt his Public Functions and his Historical Research*, Berkeley-Los Angeles 1967, s. 171-212) adlı çalışmaları önemlidir. Diğer bibliyografik çalışmalar arasında Giuseppe Gabrieli'nin "Saggio di Bibliographia e Concordanza della Storia d'Ibn Haldun" (*Rivista Degli Studi Orientali*, X [Roma 1924], s. 169-211) adlı makalesi zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Pérès, "Essai de bibliographie sur La Vie et l'œuvre d'Ibn Haldoun", *Studi orientalistici in onore di Giorgio Levi Della Vida*, Rome 1956, II, 308-329; W. J. Fischel, "Selected Bibliography of Ibn Khaldun", *The Muqaddima an Introduction to History* (trc. F. Rosenthal), Princeton 1958, III, 485-512; a.mlf., "Ibn Khalduniana", *Ibn Khaldun in Egypt his Public Functions and his Historical Research*, Berkeley-Los Angeles 1967, s. 171-212; Aziz al-Azmeh, *Ibn Khaldun in Modern Scholarship*, London 1981, s. 229-318; Abdullah Topçuoğlu, "İbn Haldûn Üzerine Bir Bibliyografya Çalışması", *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, sy. 2, Konya 1983, s. 199-241.

CENGİZ TOMAR

İBN HALDÛN, Ebû Zekerîyyâ (أبو زكريا ابن خلدون)

Ebû Zekerîyyâ Yahyâ
b. Muhammed b. Muhammed
b. Haldûn et-Tûnisî
(ö. 780/1378-79)

Meşhur tarihçi
İbn Haldûn'un kardeşi,
devlet adamı, tarihçi, edip ve şair.

734 (1333) yılında Hafsîler'in başşehri Tunus'ta doğdu. Yemen-Hadramut asıllı bir Arap kabilesine mensup olup fetihten sonra Endülüs'te İşbiliye (Sevilla) şehrine

yerleşen bir aileden gelmektedir. Devlet yönetiminde etkili şahsiyetlerin yetiştiği aile, İşbiliye'nin hristiyanların eline düştüğü VII. (XIII.) yüzyılın ortalarında Kuzey Afrika'ya göç ederek Sebte'ye (Ceuta) ve daha sonra Tunus'a yerleşti. Ebû Zekerîyyâ Yahyâ, Tunus'ta ağabeyi Abdurrahman ile birlikte iyi bir tahsil gördü ve dinî ilimler yanında şiir ve edebiyat sahasında da temayüz etti. İbn Berrâl ve Ebû Abdullah el-Vâdîşî gibi çoğu Endülüs asıllı olan hocalardan ders aldı, ayrıca babasından Arapça okudu. Oğullarının tahsiline büyük önem veren babaları, Tunus'u işgal ederek 1347-1349 yılları arasında hâkimiyeti altında tutan Merînî Hükümdarı Ebû'l-Hasan el-Mansûr'un beraberindeki âlimlerden Âbilî'yi onlara özel hoca tutmuştu. İki kardeş dört yıl süreyle bu hocadan özellikle akfî ve tabîî ilimlerle tarih sahasında önemli ölçüde faydalandılar. Yahyâ'nın edebî şahsiyetinin oluşmasını etkileyen diğer bir ilim adamı da Tunus'taki uzun ikametî sırasında evlerinde kalan ve Merînî hükümdarları Ebû Saîd ile oğlu Ebû'l-Hasan'a kâtiplik yapan Endülüslü Abdülmühemîn b. Muhammed el-Hadramî'dir.

Yahyâ'nın hayatı hakkında çok az bilgi mevcuttur. Mağrib'de yetişen meşhurlar üzerine eser yazan müellifler ağabeyinden dolayı onu daima ihmal etmişlerdir. Kendisiyle ilgili sınırlı bilgiler, ağabeyinin meşhur tarihinin Berberîler'e ait bölümü ile kendi hal tercümesini verdiği "et-Ta'rîf bi'bn Haldûn" başlığını taşıyan hâtime kısmında ve diğer yazarlara ait bazı tarih kitaplarında dağınık olarak yer almaktadır. Yahyâ da *Buğyetü'r-ruvvâd* adını taşıyan tek eserinin birkaç yerinde yaptığı görevlerle ilgili kısa açıklamalarda bulunmuştur.

Muhtemelen babasının ölümünden sonra Tunus'tan ayrılan Yahyâ, o yıllarda yıldızı parlamaya başlayan ve 755'te (1354) Merînî sultanı tarafından kâtip tayin edilecek olan ağabeyi Abdurrahman'la birlikte veya onun ardından Merînî başşehri Fas'a gitti. Nitekim kendisi, Nasrî Sultanı Ganî-Billâh'ın 757'de (1356) Fas'a gönderdiği Ebû'l-Berekât İbnü'l-Hâc el-Billîfîki'yi hocaları arasında göstermektedir. Gırnata ile kültürel bağlantıları sebebiyle bu dönemde önemli bir fikrî gelişme yaşayan Fas'ta bulunması Yahyâ'ya edebî sanatlar ve özellikle inşâ sahasında yetiştirme fırsatı verdi. Onun fikrî ve edebî gelişmesinde, 760 (1359) yılında tahtın-

dan uzaklaştırılan Nasrî sultanıyla birlikte Fas'a sürgün gelerek bir yıl kalan ve 773'te (1371) Tilimsân'a iltica eden büyük ilim ve devlet adamı Lisânüddin İbnü'l-Hatîb önemli rol oynamıştır.

Yahyâ'nın siyasî hayatı 761 (1360) yılında, ağabeyi Abdurrahman'la birlikte yanında bulunduğu Fas Merîni Sultanı Ebû Sâlim tarafından Bicâye'yi (Bougie) istirdad için gönderilen Hafsî hânedanından Prens Ebû Abdullah Muhammed'in hâcibi olarak görevlendirilmesiyle başladı. Yahyâ, Bicâye'yi geri almayı başaramayan Ebû Abdullah tarafından Abdülvâdî Hükümdarı II. Ebû Hammû Mûsâ'ya elçi olarak gönderildi (764/1362). Birkaç ay sonra da II. Ebû Hammû Mûsâ ile bizzat görüşmek üzere Tilimsân'a giden Ebû Abdullah'a refakat etti. Ebû Abdullah'ın 765 (1364) yılında Bicâye'yi barış yoluyla geri almasından sonra Yahyâ hâciblik görevini ağabeyine devretmek durumunda kaldı. Çünkü o sırada Abdurrahman emîrin davetiyle Bicâye'ye gelmiş ve önceden kendisine verilmiş söz dolayısıyla Yahyâ'nın yürütmekte olduğu hâcibliğe getirilmişti; Yahyâ ise kâtibü'l-inşâlığa nakleldi.

767 (1366) yılında Kostantine emîri Ebû'l-Abbas Ahmed'in orduları Bicâye'yi ele geçirip İbn Haldûn kardeşlerin velinimetini olan Ebû Abdullah'ı öldürdüler. Abdurrahman şehri Ebû'l-Abbas'a teslim etti ve onun hizmetine girdi. Ancak bir süre sonra araları bozulunca şehirden kaçarak Devâvide Arapları'nın reisi Ya'kûb b. Ali'ye sığındı; Yahyâ ise yakalanıp Bûne'de (Bone) hapse atıldı ve bütün mal varlığına el konuldu. Fakat bir süre sonra o da kaçmayı başardı ve ağabeyinin yanına Biskre'ye gitti (768/1367). Burada bulunduğu sırada Abdülvâdî Sultanı II. Ebû Hammû Mûsâ tarafından Devâvide Arapları nezdinde ara bulucuk yapmakla görevlendirildi; başarıya ulaşmasından sonra da Tilimsân'a davet edilerek Divân-ı İnşâ'da kâtibü's-sırlığa tayin edildi (Receb 769/Şubat-Mart 1368). Ancak ağabeyi Abdurrahman bu konuda farklı bilgi vermekte ve Ebû Hammû ile Devâvide Arapları'nın anlaşmasını kendisinin sağladığını ve daha sonra yerine vekâleten kardeşi Yahyâ'yı hükümdara gönderdiğini söylemektedir (*et-Ta'rif*, s. 102-103). II. Ebû Hammû'nun Endülüslü kültürüne hayranlığı, orada yetişen değerli ilim, edebiyat ve devlet adamı İbnü'l-Hatîb'den çok faydalanmış olan Yahyâ'yı bu göreve getir-

mesinde ve onu maiyeti erkânı arasına almasında etkili olmuştur (Makkarî, *Nef-hu't-tib*, VI, 396).

Abdülvâdî sarayındaki bu görevi dolayısıyla rahata kavuşan Yahyâ'nın, Tilimsân'ın Merîniler'in eline geçmesiyle durumu yine bozuldu. Önce başşehirinden çıkmak zorunda kalan mağlûp II. Ebû Hammû ile birlikte Devâvide Arapları'nın hâkimiyeti altındaki bölgeye sığındı; daha sonra peşlerinden gelen Merîni ordularının yaklaşmakta olduğunu duyunca Ebû Hammû'dan ayrıldı ve tekrar Tilimsân'a döndü (772/1371). Yahyâ'nın kendisine büyük iyiliklerde bulunan Ebû Hammû'yu en zor zamanında terketmesi, o sırada aralarının bozuk olmasına ve sultanın onun samimiyetinden şüphelenmeye başlamasına da bağlanmıştır. Özellikle ağabeyi Abdurrahman'ın Tilimsân'ı ele geçiren Merîniler için çalışması ve Devâvide Arapları'nı kendilerine sığınan Ebû Hammû'yu topraklarından çıkarmaya yönlen-dirmesi muhtemelen bu şüpheyi arttırmıştır. Aynı yıl, daha önce Fas'ta bir yıl sürgün hayatı yaşayan Endülüslü devlet ve ilim adamı Lisânüddin İbnü'l-Hatîb de Merîni Sultanı Abdülazîz'e sığındı. İbnü'l-Hatîb'in gelişi Tilimsân'da edebî hayatı canlandırdı. Diğer taraftan İbnü'l-Hatîb eski dostları İbn Haldûn kardeşlerin Merîni sultanı, devlet ricâli ve ülemâ sınıfıyla ilişki kurmalarına yardım etti. Yahyâ edebî kişiliğinin teşekkülünde, özellikle şiir hususunda İbnü'l-Hatîb'den çok etkilendirilmiştir. Bu etki, *Buğyetü'r-ruvvâd* adlı eserinde görüldüğü gibi tarih yazıcılığında, tasannu ve tekellüfe dayanan sanatlı nesir anlayışında ve o dönemde yaygın olan edebî üslûplara hâkimiyetinde de söz konusudur.

Merîni Sultanı Abdülazîz'in vefatının (774/1372) ardından Yahyâ, İbnü'l-Hatîb'le birlikte Fas'a gitti. Onların ayrılmasından bir süre sonra da II. Ebû Hammû eski başşehir Tilimsân'ı geri aldı. O sıralarda Yahyâ, hâmisî Merîni Veziri İbn Gâzî'nin ölümü ve hocası İbnü'l-Hatîb'in Gırnata sarayının isteği doğrultusunda yakalanıp hapse atılması sebebiyle Fas'ta zor günler geçirdi. Sonunda tekrar eski sultanı Ebû Hammû'ya dönmeye karar verdi ve İbnü'l-Hatîb'in bir kasidesini sunmak bahanesiyle Tilimsân sarayına gitti. Ebû Hammû da onu tekrar sır kâtipliğine getirdi (776/1374). Fakat Ebû Hammû'nun iki oğlu arasındaki ihtilâf Yahyâ'nın durumunu yeniden güçleştirdi. Şehzadele-

rin büyüğü veliaht Ebû Tâşfîn, Vehrân (Oran) valiliğinin kardeşi Ebû Zeyyân'dan alınıp kendisine verilmesini istiyordu. Sultanın emriyle bu işi oyalayan Yahyâ, Ebû Tâşfîn'in düşmanlığını üzerine çekti. Nihayet onun görevlendirdiği adamlar 780 yılı Ramazanında (Aralık 1378-Ocak 1379) Yahyâ'yı pusuya düşürüp öldürdüler. Genç yaşta öldürülen kâtibinin katillerini bulup cezalandırmayı isteyen Ebû Hammû, bu cinayetin oğlu tarafından tertiplenmiş olduğunu öğrenince suçluları aramaktan vazgeçti. Yahyâ b. Haldûn güzel ahlâkı ve geniş kültürü ile tanınmıştı.

Ebû Zekeriyâ İbn Haldûn'un tek eseri *Buğyetü'r-ruvvâd fî zikri'l-mülûk min Benî 'Abdîlvâd*'dir. Cezayir'de hüküm süren Abdülvâdîler hânedanının tarihi olan eser, devletin kuruluşundan müellifin vefatına kadar geçen süreyi ele alır; II. Ebû Hammû'nun emriyle bu hânedanın tarihini ve özellikle de onun zamanını anlatmak için yazılmıştır. Müellifin, sır kâtipliğinin sağladığı imkânlarla resmî belgelerin tamamını görüp istediklerini kullanarak tam bir vukuf la kaleme aldığı eser II. Ebû Hammû dönemi hakkındaki en önemli kaynağı teşkil eder. Yahyâ, kipta edebî sanatlarla süslü secili bir dil kullanmış ve büyük bir edip ve şair olduğunu ortaya koymuştur. Onun ayrıca siyasî olaylar yanında, Tilimsân sarayında âlimlerin katıldığı edebî toplantıları zarif bir üslûpla anlattığı ve saray şairlerinin pek çok şiirini eserine aldığı görülür ki bu bilgiler, Abdülvâdî başşehirindeki ilmî ve fikrî hayat açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak Yahyâ, eserinde iktisadî ve içtimâî konulara girmemesi ve Tilimsân'ın Merîni istilâsı altında kaldığı 737-759 (1336-1358) yılları arasındaki tarihine önem vermemesi yüzünden tenkide uğramıştır. Eser ilk olarak Alfred Bel tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (*Buğyetü'r-ruvvâd: Histoire des Beni Abd al-Wâd, rois de Tlemcen*, I-II, Alger, 1904-1913; *Encyclopaedia of Islam*'ın Türkçe'ye çevirilişi sırasında bir hata yapılmış ve Bel'in neşrinin Brosse-lard ile Bergès'in Tilimsân hakkındaki eserlerinin [adları için bk. *İA*, I, 102] Arapça metin ve Fransızca tercümelemleri olduğu söylenmiştir [a.e., V/2, s. 744]). Kitap daha sonra Abdülhamîd Hâciyât tarafından neşredilmiş (bk. bibl.), bu arada nâşir, Bel'in görmediği başka yazma nüshalardan da faydalanarak onun gözünden kaçan bazı hataları düzeltme imkânı bulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Zekerıyyâ İbn Haldûn, *Buğyetü'r-ruvâd* (nşr. Abdülhamîd Hâciyât), Cezayir 1980, neşredeninin girişi, I, 7-76; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 460-461; İbn Hayyân, *el-Muktebes* (nşr. M. M. Antuna), Paris 1937, s. 70-71, 77-79, 82-85; İbnü'l-Hatîb, *el-Hâta*, I, 13; II, 143-169; III, 497-516; IV, 593-604; İbnü'l-Ahmer, *Müstevda'u'l-âleme* (nşr. Muhammed Türkî et-Tûnisî - Muhammed b. Tâvî et-Tancî), Tıtvân 1384/1964, s. 65; İbn Haldûn, *el-İber*, VII, 379-380, 418; a.mlf., *et-Ta'rif bi'bn Haldûn* (nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî), Kahire 1951, bk. İndeks; Makrîzî, *Dürerü'l-ûkûdî'l-feride* (nşr. Muhammed Kemâleddin), Beyrut 1992, I, 131-141; II, 442-447; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, VI, 389-399, 510, 515-517; VII, 133-135; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz*, Rabat 1398/1978, I, 238-242, 246-247; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 76-77; Serkis, *Mu'cem*, I, 97-98; Brockelmann, *GAL*, II, 312-313; *Suppl.*, II, 340; Ziriklî, *el-Âlâm*, IX, 211; Keh-hâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 228; Muhammed Talbî, *İbn Haldûn*, Tunus 1973, s. 6-16; Abdülhamîd Hâciyât, *Ebû Hammû Mûsâ ez-Zeyyânî: hayâtühü ve âşâruh*, Cezayir 1394/1974; a.mlf., "Abdurrahmân b. Haldûn ve terceme-tühü's-şahşiyye", *Mecelletü's-Sekâfe*, sy. 77, Cezayir 1983, s. 34-47; Abdurrahman Bedevî, *Mü'elleftü İbn Haldûn*, Tunus 1979; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, II, 224-227; Muhammed el-Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabiyye li-târîhi'l-Magrib mine'l-fethi'l-İslâmî ilâ nihâyeti'l-aş-ri'l-hadis*, Rabat 1983, I, 101-103; Mustafa Ebû Dayf, *el-Kabâ'ilü'l-'Arabiyye fi'l-Endelûs*, Dârülbeyzâ 1983, s. 270-275, 476, 501; Cum'a Şihâ, *el-Fiten ve'l-hurûb ve eşeruhâ fi's-şî'ri'l-Endelûsî*, Tunus 1414/1994, I, 315-327; M. J. Viguera, "Müsne'dü İbn Merzûk", *el-Kürrâsâtü't-Tûnisîyye*, XXVI/103-104, Tunus 1978, s. 61-86; R. Arié, "Les relations entre le royaume nasride de Grenade et le Maghreb de 1340 à 1391", *Relaciones de la peninsula Ibérica con el Magreb*, XIII-XVI, Madrid 1988, s. 21-40; Alfred Bel, "Abdülvâdiler", *İA*, I, 102; a.mlf., "İbn Haldûn", a.e., V/2, s. 743-744; a.mlf., "İbn Haldûn", *EP* (İng.), III, 831-832; *MuM* (Mülhak), II, 92; Muhammed Mehdi Müezzîn-i Câmî, "İbn Haldûn", *DMBİ*, III, 441-444.

CÂSİM EL-UBÛDÎ

İBN HALEF

(ابن خلف)

Ebû'l-Hasen Ali b. Halef
b. Abdilvehhâb el-Kâtib
(ö. 437/1046'dan sonra)

Fâtümîler'in
Dîvân-ı İnşâ'nın önde gelen
kâtiplerinden.

Hayatı hakkında yaptığı görev dışında bilgi yoktur. Doğum ve ölüm tarihleri tesbit edilememekte, ancak 437'de (1046) *Mevâddü'l-beyân* adıyla tanınan kitabının yazımını sürdürdüğü bilinmektedir

(s. 396). Habbâl el-Mısrî'nin *Vefeyâtü kavm mine'l-Mısrıyyîn ve nefer sivâhüm*'ünde (bk. bibl.) Şevval 455'te (Ekim 1063) öldüğünü söylediği Ebû'l-Hasan Ali b. Halef ez-Zeyyât adlı kişinin İbn Halef olması muhtemeldir.

Mevâddü'l-beyân, Dîvân-ı İnşâ'da görev yapan kâtipler için yazılmış bir el kitabıdır; ancak çeşitli bölümlerinde edebî nazariyeler üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Müellif özellikle dördüncü ve beşinci bölümlerde İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908) ve Kudâme b. Ca'fer'in (ö. 337/948 [?]) başlattığı terminoloji geleneğini tahlil eder ve onların kullandığı teknik terimler hakkında bilgi verip sık sık nakillerde bulunur; ancak yaptığı tahlillerin pek orijinal olduğu söylenemez. Diğer bölümlerde İbnü'l-Mu'tez ve Kudâme'den başka Ebû Ali el-Fârisî, Ali b. İsâ er-Rummânî, Ebû Ali Muhammed b. Hasan el-Hâtîmî'den alıntılar yapar. Terimler ve tarifler hakkında en sık başvurduğu kaynak ise İbnü'l-Mu'tez'in *Kitâbü'l-Bed'î* adlı eseridir. *Mevâddü'l-beyân* Dîvân-ı İnşâ'daki kâtiplerin sahip olmaları gereken bilgileri, yazışmalarda uymaları zorunlu esas ve gelenekleri ihtiva etmesi ve ayrıca o dönemin sosyopolitik hayatı hakkında sağlıklı bilgiler vermesi açısından Fâtımî tarihi için birinci elden bir kaynaktır; nitekim Kalkaşendî *Şubhu'l-a'sâ* ve *Da'v'u's-şubuh*'ta sık sık ona atıflarda bulunur.

On bölümden oluştuğu anlaşılan *Mevâddü'l-beyân*'ın sadece eksik bir nüshası günümüze ulaşmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 4128) muhafaza edilen yazmanın sekizinci bölümünün bir kısmı ile dokuz ve onuncu bölümleri kayıptır. *Keşfü'z-zunûn*'da adı yanlış olarak *Mevâridü'l-beyân* şeklinde verilen eseri (II, 1888) ilim âleminde etraflıca tanıtan ve müellifi hakkında ilk araştırmayı yapan Abdülhamîd Sâlih'tir (*Arabi-ca*, XX/2 [1973], s. 192-200). Daha sonra Hüseyin Abdüllatîf kitabın tamamını (Tripoli 1982), Hâtim Sâlih ed-Dâmin de belâgatla ilgili ikinci ve üçüncü bölümlerini (*el-Mevrid*, XVII/2 [1988], s. 131-157; XVII/3 [1988], s. 120-152) yayımlamıştır. Fuat Sezgin de eserin bir tıpkıbasımını yapmıştır (Frankfurt 1986).

İbn Halef eserinde *Âletü' (Âlatü)'l-Küttâb* adıyla bir kitap yazdığını (s. 326) ve *Kitâbü'l-Harâc* adlı bir başkasını da yazmak istediğini (s. 31) söylemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Halef, *Mevâddü'l-beyân* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1986, s. 31, 326, 396; ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. 5-7; Habbâl, *Vefeyâtü kavm mine'l-Mısrıyyîn ve nefer sivâhüm* (nşr. İbrâhim Sâlih), Dimaşk 1416/1995, s. 162; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, VI, 432; VII, 78; X, 389; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1888; Abdel Hamid Saleh, "Une source de Qalqasandî, Mawâdd al-bayân, et son auteur, 'Ali b. Hâlaf", *Arabica*, XX/2, Leiden 1973, s. 192-200; a.mlf., "İbn Hâlaf", *EP Suppl.* (İng.), s. 390; S. A. Bonebakker, "A Fatimid Manual for Secretaries", *AION*, nuova serie, XXVII (1977), s. 295-337; Hâtim Sâlih ed-Dâmin, "Mevâddü'l-beyân li-'Alî b. Hâlef el-Kâtîb", *el-Mevrid*, XVII/2, Bağdad 1988, s. 131-157; XVII/3 (1988), s. 120-152; Abbâs Huccet Celâli, "İbn Hâlef", *DMBİ*, III, 459.

ASRİ ÇUBUKÇU

İBN HÂLEVEYH

(ابن خالويه)

Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed
b. Hâleveyh b. Hamdân
el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî
(ö. 370/980)

Arap dili ve kıraat âlimi.

290 (903) yılında Hemedan'da doğduğu sanılmaktadır. Çocukluk dönemini Hemedan'da geçirdi. 314'te (926) tahsil amacıyla Bağdat'a gitti. İbn Mücâhid'den Kur'an ilimleri ve kıraat; İbn Düreyd, Niftaveyh, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî ve Ebû Saîd es-Sîrâfî'den nahiv ve edebiyat; Gulâmu Sa'leb olarak tanınan Ebû Ömer ez-Zâhid'den lugat; Muhammed b. Muhalled el-Atâr ve diğer âlimlerden hadis okudu.

İbn Hâleveyh, Bağdat'taki tahsilini tamamladıktan sonra Yemen'e giderek bir süre Zemâr kasabasında ikamet etti. Bu sırada Yemenli şair Hemedânî'nin (İbnü'l-Hâik) şiirlerini ve "ed-Dâmiga" adlı kasidesini bir divanda toplayarak şerhetti (*DîA*, XVII, 182). Dimaşk, Meyyâfârih ve Humus'ta verdiği derslerle şöreti yayılınca Hamdânîler'in merkezi olan Halep'e gitti ve emîr Seyfûddeve tarafından saray hocasına tayin edildi. Emîrin sevgisini ve takdirini kazanan İbn Hâleveyh hânedanın diğer üyeleri tarafından da saygı gördü ve Seyfûddeve'nin vefatından sonra da saraydaki saygınlığını korudu. Başta Seyfûddeve ve çocukları olmak üzere hânedana mensup birçok kişinin hocası oldu. Seyfûddeve'nin huzurunda şair Mütenebbî ile dil ve edebiyat üzerine münâzara ve mübâhaselerde bulundu. Mütenebbî'yi destekleyen ders arkadaşı Ebû't-Tayyib el-Lugavî ile rekabet halinde olan